

Dorota Grabowska

Wydział Nauk Pedagogicznych UMK

MIEJSCA I OSOBY W „PAMIĘCI” STANISŁAWA PIGONIA I ICH WPLYW NA ZAINTERESOWANIA LITERACKIE UCZONEGO

UWAGI WSTĘPNE

A merykański socjolog Thomas Gieryn zwrócił uwagę, że „miejsce jest to punkt we wszechświecie z nagromadzoną w nim materią staje się miejscem dopiero wtedy, gdy zawiera w sobie historię lub utopię, tożsamość lub pamięć [...] Miejsce to nie jest po prostu sceneria wydarzeń lub ich tło, ale aktywny gracz w grze – siła, która wywiera dostrzegalny i niezależny wpływ na życie społeczne”¹. Dlatego miejsca, a przede wszystkim tworzące je osoby odgrywają decydującą rolę w procesie formowania się osobowości młodego człowieka, czego przykładem może być postać polskiego wybitnego uczonego Stanisława Pigionia. W artykule podjęto próbę odpowiedzi na następujące pytania: Kto miał wpływ na pojawienie się zainteresowań literackich u Stanisława Pigionia? Gdzie rozwijał on swoją pasję literacką? W jakim zakresie rodzice warunkowali rozwój jego zainteresowań słowem

¹ T. F. Gieryn, *A space for place in sociology*, „Annual Review of Sociology” 2000, vol. 26, s. 465–466; cyt. za: M. Lewicka, *Psychologia miejsca*, Warszawa 2012, s. 11.

drukowanym? Jaki stosunek mieli do niego nauczyciele? Jak on wspominał te relacje?².

Podstawą do przedstawienia odpowiedzi na te pytania są źródła pamiętnikarskie autorstwa S. Pigoń, m.in. *Z Komborni w świat. Wspomnienia młodości*, a także korespondencja, którą prowadził z Ignacym Chrzanowskim³, Moniką Żeromską⁴ czy Marią Danilewiczową⁵. Natomiast w celu weryfikacji pewnych informacji biograficznych posłužno

² Prace poświęcone Stanisławowi Pigońowi m.in.: K. Czajkowska, *Stanisław Pigoń – uczonec i wychowawca*, Rzym 1980; J. Falkowska, *Wychowanie narodowe jako wyzwanie dla polskiej edukacji. Poglądy Stanisława Pigoń (1885–1968)*, [w:] *Z dziejów polskiej teorii i praktyki edukacyjnej*, pod red. W. Szulakiewicza, Toruń 2009, s. 75–87; K. Fiołek, *Profesor z Komborni: Stanisław Pigoń w czterdziestą rocznicę śmierci*, Kraków 2000; C. Kłak (red.), *Non omnis moriar: studia i szkice o Stanisławie Pigoń*, Rzeszów 1997; C. Kłak, *Stanisław Pigoń. Szkice do portretu*, Rzeszów 1993; C. Kłak (red.), *Wokół Stanisława Pigoń: nad warsztatem naukowym i literackim Uczzonego*, Rzeszów 1983; *Księga pamiątkowa ku czci Stanisława Pigoń*, wydana staraniem Komisji Historycznoliterackiej Krakowskiego Oddziału Polskiej Akademii Nauk, Kraków 1961; H. Markiewicz, M. Rydlowa, T. Ulewicz (red.), *Stanisław Pigoń: człowiek i dzieło. Charakterystyki, wspomnienia, materiały*, Kraków 1972; S. Pigoń, *Poprzez stulecia: studia z dziejów literatury i kultury*, Warszawa 1984; K. Wyka, *Stanisław Pigoń jako uczonec*, „Pamiętnik Literacki” 1970, z. 1.

³ *Mistrz i uczeń: korespondencja wzajemna (1914–1936)*, Ignacy Chrzanowski, Stanisław Pigoń, do druku przygotował, wstępem i komentarzem opatrzył C. Kłak, Rzeszów 2005. Ignacy Chrzanowski (1866–1940) – polski historyk literatury. W 1910 roku został zatrudniony w Uniwersytecie Jagiellońskim i objął kierownictwo Katedry Historii Literatury Polskiej (od 1912 I Katedra Historii Literatury Polskiej). Prowadził wykłady z zakresu historii literatury polskiej oraz źródeł historycznych do literatury polskiej. W pracy naukowej zajmował się literaturą polskiego odrodzenia, oświecenia i romantyzmu, dziejami myśli filozoficznej w literaturze polskiej, kulturą średniowieczną oraz polską literaturą religijną. Szerzej: M. Wyka, *Ignacy Chrzanowski*, [w:] *Złota Księga Wydziału Filologicznego*, red. J. Michalik, W. Walecki, Kraków 2000, s. 187–192; por. *Biogramy uczonych polskich*, cz. I: *Nauki społeczne*, Wrocław 1983, z. 1, s. 232–234.

⁴ *Korespondencja wzajemna (1952–1968) Stanisław Pigoń, Monika Żeromska*, do druku przygotowali, wstępem i komentarzem opatrzyli Z. J. Adamczyk i A. Kowalczykowska, Rzeszów 2004. Monika Żeromska (1913–2001) – polska malarka, pisarka, autorka wielotomowych wspomnień. Była córką Stefana Żeromskiego.

⁵ *Dialog korespondencyjny (1958–1968) Maria Danilewiczowa, Stanisław Pigoń*, do dr. przygotował, wstępem i komentarzem opatrzył C. Kłak, Rzeszów

się również publikacjami, które poświęcone zostały temu polskiemu Uczonemu.

DOM RODZINNY

Podstaw zainteresowania literaturą u S. Pigionia należy doszukiwać się od najwcześniejszych lat jego życia, spędzonych w środowisku rodzinnym. W tym okresie ważną dla niego osobą była matka Katarzyna z Ry-marzów, pracowita gospodyni domowa, która jego zdaniem „[...] miała zawsze żywe zaciekawienie głębsze do życia duchowego i umysłowego, które wyrażała w słowie drukowanym”⁶. Swoje umiłowanie do książek zaszczebiała dzieciom poprzez głośne i płynne czytanie wielu publikacji. Jak wspominał jeden z jej synów „[...] jej to zasługa, że książka i gazeta u nas w domu były gośćmi stałymi [...]”⁷. Spośród książek Katarzyna czytała dzieciom m.in. *Meluzynę*, *Historię o papieżu Grzegorzu*, *O naśladowaniu Chrystusa*, *Quo vadis*, *Żywoty świętych* autorstwa Piotra Skargi, a także autobiografię św. Teresy. W ten sposób już od najmłodszych lat rozbudzała zainteresowanie literackie u swoich dzieci, zwłaszcza u Stanisława, a także wskazywała na wartościowe osoby w dziejach nauki i kultury. Dodatkowo w domu Pigionów obecne były pisma ludowe takie jak: „Krakus” i „Polski Lud” oraz prasa o charakterze rozrywkowym czy budowlanym. Na kartach wspomnień S. Pigoń przyznał, że „matce przede wszystkim zawdzięczamy nasz głód kultury. Za jej przyczynieniem się upodobanie do książek ugruntowało się głęboko w naszej rodzinie”⁸. Należy zaznaczyć, że dom rodzinny stanowił wyjątkowe i znaczące miejsce w procesie powstawiania zainteresowań literackich u młodego Pigionia. Przede wszystkim jego matka, własnym przykładem kształtowała „osobowość literacką” swoich dzieci, wzbudzając umiłowanie do słowa drukowanego.

1996. Maria Danilewiczowa (1907–2003) – polska pisarka, prozaiiczka, krytyk literacki, bibliotekarka.

⁶ S. Pigoń, *Z Komborni w świat. Wspomnienia młodości*, Warszawa 1983, s. 136.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże, s. 138.

SZKOŁA I NAUCZYCIELE

Dom rodzinny stanowił początek w procesie formowania się umiłowania twórczości literackiej, które następnie Pigoń miał możliwość rozwijać w szkole. Od pierwszych miesięcy spędzonych w szkole komborskiej swoją pilnością i zaangażowaniem zwrócił szczególną uwagę nauczyciela Antoniego Skórskiego⁹. Podczas uroczystości szkolnej, będącej zwieńczeniem jego czterech lat nauki, ten przyszły uczonek otrzymał „nagrodę pilności” w postaci dzieła Adama Mickiewicza *Pan Tadeusz*¹⁰. Jako jedenastoletni chłopiec czytał z uporem tę książkę „raz i drugi i tak to – pisał we wspomnieniach – zawiązała się ta miłość, z której czarowanemu kręgu nie [u]miałem już nigdy wyjść”¹¹. Wyróżniające się wyniki w nauce i dobra opinia nauczyciela o młodzieńcu, zapewne przyczyniły się do tego, że rodzice ostatecznie zdecydowali posłać syna do gimnazjum. Jednak musiał on uzupełnić wykształcenie podstawowe, dlatego przez dwa lata uczęszczał do szkoły w Korczyniu. W 1898 roku, mając 13 lat, S. Pigoń złożył egzamin wstępny do I klasy gimnazjum w Jaśle¹². Ta szkoła stała się dla niego szczególnym miejscem, w którym następował powolny proces pogłębiania zainteresowania słowem drukowanym.

Jednak należy zaznaczyć, że nie wszyscy nauczyciele w jasielskim gimnazjum przyczyniali się do rozwoju zamiłowań literackich S. Pigoń. Szczególnie w tym pierwszym okresie nauki nie trafił on na war-

⁹ Antoni Skórski – nauczyciel w szkole parafialnej w Komborni. Szkoła ta została założona przez ks. Rybczyńskiego. Pierwszym jej nauczycielem był Wojciech Gazda. Następnie w tej szkole został zatrudniony A. Skórski. Początkowo była to szkoła jednoklasowa, a w kolejnych latach dodawano klasy. Więcej informacji na temat tej szkoły znajduje się na stronie: http://www.zskombornia.republika.pl/index_pliki/Page662.htm, data pobrania 7.05.2013.

¹⁰ J. Maślanka, *Stanisław Pigoń*, w: *Złota księga Wydziału Filologicznego*, pod red. J. Michalika i W. Waleckiego, Kraków 2000, s. 320.

¹¹ S. Pigoń, dz. cyt., s. 158.

¹² *Księga pamiątkowa: stulecie Gimnazjum i Liceum im. Króla Stanisława Leszczyńskiego w Jaśle (1868–1968)*, Kraków 1968, s. 101; Por. Z. J. Nowak, *Pigoń Stanisław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XXVI/1, z. 108, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 207.

tościowych nauczycieli. Jego zdaniem niektórzy byli „niestosowni”, tzn. mimo posiadanego wykształcenia ulegli rutynie, a ich nauczanie oparte było na zastraszaniu. Część z nich była dziwakami. Wspominał również o „[...] młodych, przypadkowych rekrutach pedagogiki [...]”, którzy do zawodu nauczycielskiego dostali się przypadkowo, a nawet przez nieporozumienie. W konsekwencji uzyskiwał coraz słabsze wyniki w nauce, a przede wszystkim nie miał on odpowiednich warunków do rozwijania zamiłowań literackich. Wspominając ten okres, S. Pigoń z rozgoryczeniem podkreślił: „nie trafiłem, niestety na profesora, który by mię zainteresował i pociągnął do swego przedmiotu, który by przynajmniej pokierował moją przyrodzoną namiętnością do lektury [...] nie zdołali [oni] jakoś zużytkować zainteresowania, które zawsze we mnie było najżywsze: do świata twórczości literackiej”¹³. W tej sytuacji młody krakowski uczony zdany był na siebie. Dlatego we własnym zakresie wzbogacał wiedzę, czytając m.in. *Ogniem i mieczem* czy *Pana Tadeusza*. Tego ostatniego dzieła nauczył się na pamięć, co zademonstrował podczas zajęć szkolnych. Jednak nauczyciel nie docenił tego wysiłku, lekceważąc jego zainteresowania literackie. Z rozżaleniem młodzieniec podkreślił „ja z jednej strony – uciekałem, z drugiej atoli ani kulawy pies się o mnie nie zatroskał”¹⁴.

Dopiero w wyższych klasach jasielskiego gimnazjum ten przyszły Uczony miał możliwość pogłębiania pasji literackiej. Jak wspominał „gdzieś w ostatnich 2 [dwóch] klasach odezwało się we mnie to, co do dziś uważam za najwyższą swą wartość: żywy głód moralnego postępu”¹⁵. Wówczas spotkał kilku wartościowych nauczycieli, m.in. Stanisława Pajaka, W. Jaworskiego¹⁶ i Henryka Trzpisia¹⁷. Pierwszego z nich¹⁸ Pigoń uznał za najlepszego profesora, spośród tych, którzy go dotychczas uczyli. Cenne dla niego były również zajęcia z historykiem Wawrzyńcem Jaworskim, który w opinii młodzieńca „wiedzą, gorliwo-

¹³ S. Pigoń, dz. cyt., s. 183.

¹⁴ I. Chrzanowski, S. Pigoń, dz. cyt., s. 52.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ W. Jaworski – nauczyciel historii w Gimnazjum w Jaśle.

¹⁷ Henryk Trzpis – nauczyciel języka polskiego w Gimnazjum w Jaśle.

¹⁸ Stanisław Pajak – nauczyciel matematyki w Gimnazjum w Jaśle.

ścią oddania się jej, umiejętnością jej podania i jakimś niepochwytym, a nieodpartym urokiem osobistym porywał i przykuwał nas do swego przedmiotu¹⁹. Niewątpliwie wówczas na rozszerzenie jego zainteresowań twórczością literacką miał wpływ polonista H. Trzpis, który zdaniem S. Pigoń „[...] uczył rzeczywiście dobrze i pociągał nas do przedmiotu²⁰”.

Należy także wspomnieć o nauczycielu Józefie Jedliczu²¹, który rozbudzał w nim zamiłowanie do twórczości pisarskiej, szczególnie tej z okresu Młodej Polski. Podczas lekcji nie ograniczał się on wyłącznie do omówienia obowiązującego programu, lecz wykraczał poza jego ramy, ukazując wartość takich prac, jak: *Eneida* Wergiliusza, *Noc listopadowa* Stanisława Wyspiańskiego, *W roztokach* Władysława Orkana czy *Chłopów* Władysława Reymonta²². Trzeba zwrócić uwagę, że dopiero nauka w wyższych klasach gimnazjalnych spowodowała sil-

¹⁹ S. Pigoń, dz. cyt., s. 184.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże, s. 303. Józef Jedlicz (1878–1955), właśc. Kapuściarz, Kapuścieński – poeta, nowelista, krytyk literacki i teatralny, tłumacz. W latach 1904–1906 pracował jako nauczyciel gimnazjum w Jaśle, później przeniósł się do Lwowa. Autor dwóch tomików poezji: *Słoneczna pieśń* (1904), *Nieznanemu Bogu* (1912). Wiersze, przekłady, artykuły literackie publikowane były na łamach licznych czasopism.

²² Tamże, s. 187–188 i 301–302. S. Pigoń w gimnazjum w Jaśle uczyli także: Zygmunt Kawecki (1876–1955) – dramaturg i nowelista. Przez kilka lat był nauczycielem z gimnazjum jasielskim i w gimnazjum św. Anny w Krakowie, a następnie przebywał we Lwowie. Po wystawieniu sztuki *Szkoła* (1907) musiał opuścić zabór austriacki.

Ryszard Ordyński (1878–1953) – reżyser teatralny i filmowy, dyrektor teatrów. Po ukończeniu studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim (germanistyka, polonistyka, filologia klasyczna i filozofia ścisła) i złożeniu egzaminu nauczycielskiego (1902) rozpoczął pracę w gimnazjum w Jaśle. Cały czas utrzymywał kontakty z następującymi osobami: S. Wyspiańskim, L. Pugetem, T. Pawlikowskim, L. Solskim, L. Schillerem, A. Szyfmanem, a także z K. Szymanowskim.

Stanisław Womela (1873–1911) – poeta, krytyk literacki. W gimnazjum w Jaśle uczył języka polskiego i niemieckiego (1903/1904). Przyjaźnił się z Karolem Irzykowskim, polskim krytykiem literackim i filmowym, poetą, prozaikiem i dramaturgiem.

niejsze i głębsze zainteresowanie twórczością literacką, którą S. Pigoń cały czas rozwijał.

Ze wspomnień wynika, że lekcje szkolne stanowiły dla niego podstawę do dalszych poszukiwań literackich. Dlatego uczestniczył on w wielu wydarzeniach kulturalnych, organizowanych w szkole oraz przez instytucje pozaszkolne. Szczególnie wartościowe dla młodzieńca było przedstawienie teatralne „Wesele” Stanisława Wyspiańskiego, wystawione w murach jasielskiego gimnazjum, które wywarło na nim ogromne wrażenie. Jak wspominał „[...] obudziło [„Wesele”] nieprzepartą ciekawość do innych dzieł tego poety i do twórczości, jaka się podówczas wokół niego bujnie rozwijała”²³.

W gimnazjum jasielskim ważnym miejscem dla młodego S. Pigionia była również czytelnia, dzięki której miał możliwość rozwijania swojej pasji literackiej. Pod nadzorem jednego z nauczycieli uczniowie przyjemnie, a zarazem pożytecznie spędzali popołudnia, grali w szachy, domino lub czytali pisma popularnonaukowe oraz ilustrowane. Oprócz zapoznawania się z lekturami, w czytelni gimnazjalnej odbywały się odczyty. Wśród prelegentów znalazł się również przyszły Uczony krakowski, który podczas wystąpienia rozprawiał o poetach Janie Kasprowiczu i Władysławie Orkanie. Odczyt ten został pozytywnie przyjęty przez słuchaczy²⁴. Zapamiętana została także jego oracja na pogrzebie nauczyciela Władysława Węgrzyńskiego²⁵. Jak wspominał historyk Józef Kasprzak: „mowa Pigionia głęboko ujęta, wypowiedziana w pięknej polszczyźnie, była dokumentem podniosłych nastrojów patriotycznych młodzieży gimnazjum jasielskiego”²⁶. Należy wspomnieć, że równie aktywnie ten przyszły krakowski uczony uczestniczył w licznych wieczorach literackich, koncertach i przedstawieniach teatralnych, m.in. recytując fragmenty prac Stanisława Wyspiańskiego²⁷. Dodatkowo zaangażował się w prace tajnej organizacji młodzieżowej o charakterze

²³ Tamże, s. 185.

²⁴ Tamże, s. 191–192.

²⁵ Władysław Węgrzyński – nauczyciel historii w gimnazjum w Jaśle. Brał udział w powstaniu styczniowym 1863.

²⁶ W. Hap, *Poczet wybitnych Jaślan i ludzi związanych z regionem*, Jasło 2005, s. 153.

²⁷ S. Pigoń, dz. cyt., s. 188.

patriotyczno-religijnym – Eleusis²⁸. Tu również spotkał ważne osoby, m.in. Wincentego Lutosławskiego²⁹ czy Tadeusza Strumiłło³⁰. W ramach tej organizacji wygłaszał on m.in. odczyty o Tadeuszu Kościuszcze. Dopiero w czasie studiów uniwersyteckich rozwinął aktywność w tym stowarzyszeniu, stając się jego członkiem.

Trzeba podkreślić, że ten komborski młodzieniec nieustannie we własnym zakresie czytał prace następujących pisarzy Stanisława Wyspiańskiego, Władysława Reymonta, Waława Sieroszewskiego czy Stefana Żeromskiego. Dostęp do tych publikacji był możliwy dzięki powstaniu tajnej wypożyczalni, tzw. Prywatnej Biblioteki. Stanowiła ona wartościowe miejsce w procesie rozwoju jego zainteresowań literackich, ponieważ umożliwiała zapoznanie się z wieloma pracami twórców Młodej Polski. Na kartach wspomnień podkreślił, że „te to książki na czas dłuższy wyłamały osady mych skrzydeł. W ten sposób znalazłem nową treść dla życia duchowego i umysłowego poza szkołą. Treści tej starczyło na długo i wciągała mnie coraz głębiej w siebie. Nie miałem już wąt-

²⁸ I. Chrzanowski, S. Pigoń, dz. cyt., s. 52; por. C. Kłak, *Stanisław Pigoń. Szkice do portretu*, Rzeszów 1993, s. 160; F. Ziejka, *Stanisław Pigoń mniej znany*, [w:] *Profesor z Komborni. Stanisław Pigoń w czterdziątą rocznicę śmierci*, pod red. K. Fiołka, s. 25; S. Pigoń, dz. cyt., s. 311. Eleusis (od gr. Eleutheroi Laon Sotheres: wolni wyzwoliciele ludów) – związek powołany do życia w 1903 roku przez filozofa Wincentego Lutosławskiego (1863–1954). Jego celem było religijno-patriotyczne odrodzenie narodu przez wychowanie moralne, pogłębione praktyki religijne, rygor abstynencji od alkoholu, tytoniu, hazardu i rozpusty, szerokie upowszechnienie tych zasad we wszystkich środowiskach społecznych, w tym także robotniczych. Elsword wydawali czasopismo „Eleusis” i popularny miesięcznik „Iskra”, poświęcony sprawom wstrzemięźliwości i wychowaniu narodowemu. S. Pigoń jeszcze jako uczeń gimnazjum w Jasle w 1905 roku rozpoczął wygłaszanie odczytów o Tadeuszu Kościuszcze w kilku okolicznych wioskach. Następnie w okresie studiów uniwersyteckich jako członek stowarzyszenia „Eleusis” prowadził tajne nauczanie w Krakowie dla młodzieży ze Śląska, a także sam wyjeżdżał na Śląsk, żeby promować redagowane przez siebie pismo „Iskra”. Miesięcznik był poświęcony sprawom wstrzemięźliwości i wychowaniu narodowemu. Wśród ludności Śląska S. Pigoń prowadził także odczyty i pogadanki.

²⁹ Wincenty Lutosławski (1863–1954) – profesor filozofii na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, mesjanista, publicysta, działacz narodowy.

³⁰ Tadeusz Strumiłło (1884–1958) – doktor filozofii, pedagog, instruktor harcerski w stopniu harcmistrza Rzeczypospolitej.

pliwości, że służbą literaturze rad bym wypełnić życie”³¹. Biblioteka ta stanowiła cenne miejsce, w procesie poszerzania wiedzy z zakresu literatury, a tym samym przyczyniła się do sprecyzowania obszaru jego zainteresowań literackich, jakim była twórczość Młodej Polski.

Na podstawie zachowanych wspomnień trzeba zaznaczyć, że dla tego historyka literatury równie wartościowym miejscem w procesie pogłębiania wrażliwości literackiej było prywatne mieszkanie nauczyciela J. Jedlicza. Podczas tych spotkań młodzieniec zapoznawał się z jego zbiorami, m.in. czytał fragmenty *Wandy* Cypriana Kamila Norwida, natomiast nauczyciel opowiadał mu o *Ptakach* Arystofanesa³².

Jak wynika ze wspomnień, S. Pigoń w różnych miejscach i od różnych osób pozyskiwał informacje z zakresu literatury, zwłaszcza literatury młodopolskiej, która jak wspominał „[...] dostarczała mi pożywki dla budzącego się nieporadnie jeszcze życia umysłowego, formowała zapatrywania i umiłowania społeczne”³³. W ten sposób rodziła się u niego fascynacja literaturą, pogłębianą przez lekturę wielu prac i zaangażowanie w różne wydarzenia z życia miasta. Trzeba dodać, że zarówno szkoła, jak i środowisko pozaszkolne kształtowało jego charakter, świadomość narodową, a przede wszystkim zainteresowania literackie, którym pozostał wierny do końca życia.

STUDIA NA UNIWERSYTECIE JAGIELLOŃSKIM

I MISTRZOWIE

Ukoronowaniem zamiłowań pisarskich S. Pigionia były studia polonistyczne na Uniwersytecie Jagiellońskim, które rozpoczął w 1906 roku, zaraz po otrzymaniu świadectwa dojrzałości³⁴. Z pamiętnika wynika, że lata spędzone w krakowskiej uczelni, jak i wcześniejsze, rozbudziły u niego pęd do wiedzy, a książka stała się jego „namiętnością”³⁵. Jed-

³¹ S. Pigoń, dz. cyt., s. 186.

³² Tamże, s. 187–188.

³³ Tamże, s. 188.

³⁴ K. Czajkowska, *Stanisław Pigoń uczony i wychowawca*, Rzym 1980, s. 6.

³⁵ S. Pigoń, dz. cyt., s. 236.

nak w tym okresie nastąpiła chwila zwątpienia i zawahania, co opisał w następujący sposób: „[...] męczyłem się wtenczas z ustaleniem powołania, pociągała mnie teologia, wniosłem podanie na ręce ks. Bandurskiego. W rezultacie poszedłem do wojska (1908/9)”³⁶. Służba wojskowa chwilowo odciągnęła go od literatury, a przede wszystkim rozwiązała jego dotychczasowe wątpliwości. Ostatecznie po rozmowie z biskupem Władysławem Bandurskim, porzucił myśl o studiach teologicznych i postanowił poświęcić się literaturze. Podstaw tego zwątpienia i zawahania „literackiego” u S. Pigońa możemy doszukiwać się w trudnościach, jakie pojawiły się w pierwszych miesiącach studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jak sam podkreślił „nie łatwo było wstępniakowi wskoczyć w nurt wyższego nauczania. Miałem kłopoty z tym wskakiwaniem”³⁷. W krakowskiej uczelni przyszły Uczony spotkał wielu wartościowych ludzi, wybitnych profesorów, szczególnie na wydziale prawa i filozofii, którzy „[...] łączyli wysoką wiedzę ze sztuką ozdobnego jej podania”³⁸. Wśród nich wymienił następujących profesorów: Stanisława Tarnowskiego³⁹, Jana Łosia⁴⁰, Stanisława

³⁶ I. Chrzanowski, S. Pigoń, dz. cyt., s. 52.

³⁷ S. Pigoń, dz. cyt., s. 215.

³⁸ Tamże, s. 204.

³⁹ Stanisław Tarnowski (1837–1917) – polski historyk literatury, krytyk literacki, publicysta polityczny, przywódca konserwatystów krakowskich, profesor i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, prezes Akademii Umiejętności w Krakowie. Zainteresowania naukowe Tarnowskiego koncentrowały się wokół historii literatury polskiego odrodzenia i romantyzmu, metodologii historii literatury, krytyki literackiej. Zakres badań prowadzonych nad historią literatury poszerzył o historyków i pisarzy politycznych. Badał także dorobek Andrzeja Frycza Modrzewskiego. Zwracał szczególną uwagę na portret psychologiczny autora, w mniejszym stopniu na biografię. Jego głównym dziełem jest *Historia literatury polskiej*, wydana w sześciu tomach w latach 1900–1907. Szerzej: T. Bujnicki, *Stanisław Tarnowski*, [w:] *Złota Księga Wydziału Filologicznego*, red. J. Michalik, W. Walecki, Kraków 2000, s. 60–75.

⁴⁰ Jan Nepomucen Łoś (1860–1928) – językoznawca i slawista; wykładał na Uniwersytecie Jagiellońskim, a także był rektorem tej uczelni w latach 1923–1924. Szerzej: W. Taszycki, *Jan Łoś*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, t. XVIII, s. 153–156; por. Z. Zajda, *Jan Łoś*, [w:] *Złota Księga Wydziału Filologicznego*, red. J. Michalik, W. Walecki, Kraków 2000, s. 131–145.

Windakiewicza⁴¹, Józefa Tretiaka⁴², Kazimierza Morawskiego⁴³, Leona Sternbacha⁴⁴, Wilhelma Creizenacha⁴⁵ Jana Michała Rozwadowskie-

⁴¹ Stanisław Windakiewicz (1863–1943) – historyk literatury. Studiował na Uniwersytecie Jagiellońskim, a następnie w latach 1885–1892 na uniwersytetach w Monachium, Berlinie, Paryżu i Rzymie. W okresie od 1903 do 1934 wykładał na Uniwersytecie Jagiellońskim. Jego zainteresowania naukowe koncentrują się wokół literatury i kultury staropolskiej. Owocem prowadzonych badań są następujące prace: *Mikołaj Rej* (1895), *Piotr Skarga* (1897), *Teatr polski przed powstaniem sceny narodowej* (1921), *Jan Kochanowski* (1930). Interesował się również literaturą romantyczną, wydając następujące publikacje: *Badania źródłowe nad twórczością Słowackiego* (1910), *Adam Mickiewicz* (1935). Szerzej: W. Walecki, *Stanisław Windakiewicz*, [w:] *Złota Księga Wydziału Filologicznego*, red. J. Michalik, W. Walecki, Kraków 2000, s. 167–173.

⁴² Józef Tretiak (1841–1923) – polski historyk literatury, krytyk literacki, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, członek Polskiej Akademii Umiejętności. W pracy naukowej zajmował się głównie historią literatury polskiego romantyzmu i historią literatury ukraińskiej i rosyjskiej. Był wielbicielem Mickiewicza, któremu poświęcił kilkanaście publikacji. Natomiast krytycznie odnosił się do uznania, jakim cieszył się Juliusz Słowacki. Szerzej: *Uczni polscy XIX–XX stulecia*, Warszawa 1998, t. 4, s. 394–396.

⁴³ Kazimierz Morawski (1852–1925) – polski filolog klasyczny, historyk, profesor i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, prezes Polskiej Akademii Umiejętności, kandydat na urząd Prezydenta RP. Zainteresowania naukowe Kazimierza Morawskiego obejmowały retorykę rzymską, historię i topografię Rzymu, hellenistykę, literaturę polsko-łacińską, dzieje kultury polskiej, historię Uniwersytetu Jagiellońskiego. Cieszył się sławą najwybitniejszego na świecie znawcy retorycznego stylu rzymskiego, a wielu intelektualistów (m.in. Henryk Sienkiewicz, Tadeusz Sinko, Julian Krzyżanowski) uważało go za twórcę nowoczesnej polskiej filologii klasycznej. Szerzej: K. Korus, *Kazimierz Morawski*, [w:] *Złota Księga Wydziału Filologicznego*, red. J. Michalik, W. Walecki, Kraków 2000, s. 118–126; por. M. Plezia, *Kazimierz Morawski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976, t. 21, s. 730–733.

⁴⁴ Leon Sternbach (1864–1940) – polski filolog klasyczny i bizantynista żydowskiego pochodzenia, wykładał na Uniwersytecie Jagiellońskim, członek Polskiej Akademii Umiejętności. W pracy naukowej zajmował się m.in. literaturą gnomologiczną, patrologią, paremiologią i językiem greckim. Badał m.in. dorobek Grzegorza z Nazjanzu i innych ojców kapadockich. Szerzej: K. Korus, *Leon Sternbach*, [w:] *Złota Księga Wydziału Filologicznego*, red. J. Michalik, W. Walecki, Kraków 2000, s. 175–185.

⁴⁵ Wilhelm Michael Anton Creizenach (1851–1919), germanista, anglista, historyk nowożytnego dramatu europejskiego, wykładał na Uniwersytecie Ja-

go⁴⁶ i Mariana Zdziechowskiego⁴⁷. Profesorowie z jednej strony imponowali Pigionowi erudycją, a z drugiej ten ich zasób wiedzy sprawił mu wiele trudności⁴⁸. Uczestnicząc w jednym z wykładów prof. Leona Sternbacha, był pod wielkim wrażeniem mądrości tego krakowskiego wykładowcy. W następujących słowach wspominał te zajęcia: „profesor [Leon Sternbach] przytłoczył nas oszołomionych nieboraków lawiną niesamowitej erudycji, pod którą nienawykłe płuca nie mogły złać tchu. Zrezygnowany, opuszczałem ręce: nie, nie zdołam dostać się na tę szklaną górę! Jakże śmiesznie wyglądały moje jasielskie zdobycze wobec tak wyniosłego majestatu wyższej nauki. Brała rozpacz”⁴⁹. Podobne odczucia towarzyszyły krakowskiemu studentowi podczas wykładów z gramatyki opisowej współczesnej niemieczyny, które pro-

giellońskim. Zajmował się dziejami literatury niemieckiej, teatrologią, gramatyką historyczną. Interesował się genezą niemieckiej komedii XVIII-wiecznej oraz dramatu XVII-wiecznego. Analizował wpływ Nowego Testamentu na średnio-wieczną literaturę ludową, a także wpływ Jana Kochanowskiego na literaturę śląsko-niemiecką XVII i XVIII wieku. Zbadał historię sceniczną *Fausta* Goethego, szczególną uwagę poświęcając ludowym widowiskom o Fauście. Szerzej: K. Lipiński, *Wilhelm Creizenach*, [w:] *Złota Księga*, dz. cyt., s. 108–115.

⁴⁶ Jan Michał Rozwadowski (1867–1935) – polski językoznawca, wykładał na Uniwersytecie Jagiellońskim, pełnił funkcję prezesa Polskiej Akademii Umiejętności i Klubu Sportowego Cracovia. Zainteresowania naukowe Rozwadowskiego obejmowały językoznawstwo indoeuropejskie, językoznawstwo ogólne, gramatykę historyczną i porównawczą języków słowiańskich, etnogenezę Słowian, etymologię słowiańską, fonetykę. Szerzej: S. Urbańczyk, *Jan Michał Rozwadowski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1989–1991, s. 406–409; por. M. Brzezina, *Jan Michał Rozwadowski*, [w:] *Złota Księga Wydziału Filologicznego*, red. J. Michalik, W. Walecki, Kraków 2000, s. 193–206.

⁴⁷ Marian Ursyn Zdziechowski (1861–1938) – polski historyk idei i literatury, filolog, filozof, krytyk literacki i publicysta, rektor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie. Autor szeregu prac z zakresu filozofii religii i literatur słowiańskich. W szczególności zainteresowany polsko-rosyjskimi stosunkami kulturowymi. Znaczący badacz rosyjskiej literatury filozoficznej. Szerzej: *Uczeni Polscy XIX–XX stulecia*, Warszawa 1998, t. 4, s. 589–591.

⁴⁸ J. Maślanka, *Stanisław Pigoń*, [w:] *Złota księga Wydziału Filologicznego*, pod red. J. Michalika i W. Waleckiego, Kraków 2000, s. 320. S. Pigoń studiował polonistykę na UJ, a jako kierunki dodatkowe filologię klasyczną oraz germanistykę.

⁴⁹ S. Pigoń, dz. cyt., s. 216.

wadził prof. W. Creizenach oraz zajęć z morfologii u prof. J. Łosia czy gramatyki historycznej dialektów greckich u J. M. Rozwadowskiego. Jak sam zaznaczył na kartach wspomnień „[...] płątałem się w gąszczach tych trudności [...]”⁵⁰. Warto zaznaczyć, że mimo tych wielu niesprzyjających okoliczności, wątpliwości, frustracji, które pojawiły się w okresie studiów S. Pigoń nie poddał się i wytrwale dążył do osiągnięcia upragnionego celu. We własnym zakresie uzupełniał wiedzę z literatury. Nadal czytał dzieła napisane przez Cypriana Kamila Norwida, Stanisława Wyspiańskiego czy Stefana Żeromskiego. W okresie studiów uniwersyteckich zainteresował się również twórczością Stanisława Brzozowskiego⁵¹. Kupował i czytał jego dzieła m.in. *Kultura i życie. Zagadnienia sztuki i twórczości w walce o światopogląd, Widma moich współczesnych*. S. Pigoń należał także do gorliwych czytelników periodyku „Społeczeństwo”, na łamach którego S. Brzozowski zamieszczał artykuły literackie. Równie wartościowy był dla niego drobek pisarski Stanisława Witkiewicza. Jak podkreślił „[...] po *Weselu* nie było książki, która by mię tak z nagłą i nieodparcie wzięła za gardło, jak *Na przełęcz*”⁵².

Jednak mimo szczególnego umiłowania literatury młodopolskiej, ten przyszły krakowski Uczony z wielką pieczołowitością zaczął studiować dzieje reformacji, literaturę z tamtego okresu, w szczególności piśmiennictwo braci polskich. Jak sam podkreślił: „[...] przez czas dłuższy wyobrażałem sobie, że specjalne swe zainteresowanie skieruję ku literaturze staropolskiej”⁵³. Jednak pod wpływem profesora Ignacego Chrzanowski zajął się badaniem literatury romantyzmu, a zwłaszcza biografii i twórczości Adama Mickiewicza. Profesor stał się dla S. Pigoń prawdziwym mistrzem. W tym miejscu warto zastanowić się, czym

⁵⁰ Tamże, s. 217.

⁵¹ Stanisław Brzozowski (1878–1911) – polski filozof, pisarz, publicysta i krytyk teatralny i literacki epoki Młodej Polski. W twórczości odwoływał się do myśli Johanna Gottlieba Fichtego, Karola Marksa, Friedricha Wilhelma Nietzsche-go, Georgesa Sorela i Immanuela Kanta. Przeciwstawiał się XIX-wiecznemu pozytywizmowi i utylitaryzmowi. Szerzej: K. Wyka, *Stanisław Brzozowski*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, Kraków 1937, t. 3, s. 61–63.

⁵² S. Pigoń, dz. cyt., s. 259.

⁵³ Tamże, s. 278.

zafascynował go prof. I. Chrzanowski? Otóż jak wynika ze wspomnień profesor „wykładał wspaniale, żywo, barwnie i nie bez poczucia efektu. W wykładzie jego atoli nie górowała retoryka, czuć było zawsze twardego gruntu skryptu, caliznę sądów przemyślanych i utwierdzonych w piśmie”⁵⁴. Pod kierunkiem tego wybitnego historyka literatury napisał rozprawę doktorską pt. *O „Księgach narodu i pielgrzymstwa polskiego” Adama Mickiewicza*, którą obronił w przededniu wybuchu I wojny światowej. Natomiast studia uniwersyteckie Stanisław Pigoń ukończył dwa lata wcześniej, czyli w 1912 roku. Wspominając ten okres zaznaczył, że „w tej uczelni znalazłem wszystko. Znalazłem opiekę, znalazłem naukę, więc nic dziwnego, że po Rodzicach moich mieszczę ją na drugim miejscu w swojej dziedzinie wdzięczności”⁵⁵.

Należy zaznaczyć, że to Uniwersytet Jagielloński był tym miejscem w życiu S. Pigionia, w którym zwieńczone zostało jego umiłowanie literatury. W okresie studiów uniwersyteckich spotkał on wielu wartościowych uczonych, którzy z jednej strony prowokowali i wzbudzali w nim „głód wiedzy”, a z drugiej wpływali na uformowanie się jego zainteresowań naukowych w zakresie literatury. Trzeba podkreślić, że profesorowie przede wszystkim swoją postawą kształtowali jego wrażliwość na słowo drukowane, stanowiąc wzór do naśladowania. Dlatego w swojej pracy naukowo-dydaktycznej na Uniwersytecie Jagiellońskim starał się on odzwierciedlać przekazane mu wartości, co zostało docenione przez jego wychowanków. Jedna z jego uczennic, wspominając swego mistrza, podkreśliła: „wszystko zawdzięczał sobie i swoim zdolnościom oraz fascynacji literaturą. Wspiął się na wyżyny kultury i nauki polskiej, którą uprawiał z wielką pasją”⁵⁶. I dalej pisała: „Prof. Stanisław Pigoń był nie tylko wybitnym uczonym, humanistą, ale też wspaniałym człowiekiem książki. Książki były Jego życiem,

⁵⁴ Tamże, s. 277.

⁵⁵ Cyt. za: *Homilia ks. Bpa Edwarda Białogłowskiego wygłoszona z okazji 25 rocznicy śmierci śp. Prof. Stanisława Pigionia*, [w:] *Non omnis moriar: studia i szkice o Stanisławie Pigioniu*, pod red. C. Kłaka, Rzeszów 1997, s. 12. Przemowa Stanisława Pigionia w auli Uniwersytetu Jagiellońskiego w pięćdziesiąt lat po obronie doktoratu – 24 X 1964 r.

⁵⁶ S. Sordylowa, *Profesor Stanisław Pigoń w mojej pamięci*, [w:] *Profesor z Komborni. Stanisław Pigoń w czterdziestą rocznicę śmierci*, pod red. K. Fiołka, s. 258.

ponieważ nade wszystko je umiłował, nie mógł się bez nich obejść, gromadził je też w domu, aby mieć je zawsze pod ręką⁵⁷. Jak wynika z zachowanych wspomnień, potrafił on własnym przykładem wzbudzić zamiłowanie do literatury wśród swoich wychowanków. Jednak warto zaznaczyć, że proces budzenia i pogłębiania zainteresowań literackich był dla młodego S. Pigionia trudnym okresem, jak sam podkreślił: „[...] długo i opornie formowała się ta osobowość, wyłamując się nie bez zgrzytów z twardego, prymitywnego surowca⁵⁸”.

UWAGI KOŃCOWE

Należy podkreślić, że przykład S. Pigionia potwierdza doniosłe znaczenie domu rodzinnego, szkoły, uniwersytetu w procesie kształtowania osobowości i wpajania systemu wartości u młodego człowieka. Jak wynika ze wspomnień *Z Komborni w świat. Wspomnienia młodości*, zwłaszcza dom rodzinny wpłynął na pojawienie się umiłowania twórczości literackiej, które następnie ten przyszły uczony rozwijał w szkole. Angażował się także w prace różnych instytucji pozaszkolnych, mających na celu popularyzowanie dorobku literackiego, zwłaszcza okresu Młodej Polski. Trzeba również zaznaczyć, że ogromną rolę w pogłębianiu wiedzy z zakresu literatury odegrał Uniwersytet Jagielloński. Dzięki tej instytucji sprecyzował on swoje zainteresowania literackie, które następnie przekazywał kolejnym pokoleniom młodzieży.

Szczególne znaczenie należy również przypisać tym osobom, które przyczyniły się do pojawienia oraz poszerzenia i pogłębiania pasji literackiej u S. Pigionia. Warto podkreślić, że pierwszą z nich była matka. Od najwcześniejszych lat pokazywała swemu synowi wartość słowa drukowanego, odwołując się do twórczości wielu ważnych osób ze świata nauki i kultury. Następnie nauczyciele, zwłaszcza uczący go w wyższych klasach gimnazjum jasielskiego. Jak wynika ze źródeł pamiętnikarskich, to oni zainteresowali się zdolnościami literackimi komborskiego młodzieńca i stwarzali odpowiednie warunki do

⁵⁷ Tamże, s. 262.

⁵⁸ S. Pigoń, dz. cyt., s. 188.

rozwoju jego potencjału intelektualnego. Ukazywali mu dorobek wartościowych twórców polskiej i obcej literatury, który następnie mógł rozwijać pod kierunkiem wielu wybitnych profesorów z Uniwersytetu Jagiellońskiego. Krakowscy uczeni własną postawą ukazali S. Pigońowi wartość nauki i otoczyli go opieką, aby mógł on kształtować zamiłowania literackie. Warto podkreślić, że jego pasja literacka, która rozwijana od najwcześniejszych lat życia w różnych miejscach i dzięki różnym osobom, została doceniona przez potomnych.

Summary

PLACES AND PEOPLE IN THE “MEMORY” OF STANISŁAW PIGOŃ AND THEIR INFLUENCE ON LITERARY INTERESTS OF THE SCIENTIST

The purpose of this article is to explore the places and people who had played an important role in the life of an outstanding literary historian Stanisław Pigoń. To consider this issue I have used his memoirs source, for example: *Z Komborni w świat. Wspomnienia młodości, Mistrz i uczeń: korespondencja wzajemna (1914–1936), Korespondencja wzajemna (1952–1968), Dialog korespondencyjny (1958–1968)*. The analysis of the memories materials has shown that his home and school, also the university and the people associated with these places had a significant role in the formation and development his literary interests. Thanks to these institutions and people who had framed his interests, he was able to convey the knowledge and experiences to next generations of young people during his work at the Jagiellonian University.